

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Pleegrechten voor kinderen: Een onderzoek naar het realiseren van de rechten van kinderen die in het kader van een ondertoezichtstelling in een pleeggezin zijn geplaatst

Zon, K.A.M. van der

Citation

Zon, K. A. M. van der. (2020, October 8). *Pleegrechten voor kinderen: Een onderzoek naar het realiseren van de rechten van kinderen die in het kader van een ondertoezichtstelling in een pleeggezin zijn geplaatst*. Meijers-reeks. Boom Juridisch. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/137311>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/137311>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/137311> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Zon, K.A.M. van der

Title: Pleegrechten voor kinderen: Een onderzoek naar het realiseren van de rechten van kinderen die in het kader van een ondertoezichtstelling in een pleeggezin zijn geplaatst

Issue Date: 2020-10-08

Samenvatting

In 2010 werden door de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties de richtlijnen voor kinderen in alternatieve zorg verwelkomd. Het is de uitkomst van een jarenlang proces waarin invulling is gegeven aan de rechten van kinderen die (tijdelijk) niet thuis kunnen wonen. De richtlijnen onderstrepen de voorkeur voor kinderen in alternatieve zorg om in een gezinsomgeving zoals een pleeggezin op te groeien. Niet alleen onder de vlag van de Verenigde Naties is aandacht voor de rechten van pleegkinderen. Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens heeft in de afgelopen jaren veelvuldig uitspraken gedaan over de plaatsing van kinderen in een pleeggezin. Desalniettemin is niet eerder samengebracht welke rechten van pleegkinderen uit deze verschillende kaders zijn af te leiden. In dit onderzoek is in kaart gebracht welke rechten uit kinder- en mensenrechtendocumenten voortvloeien voor kinderen die met een machtiging uithuisplaatsing in een pleeggezin wonen en is gekeken in hoeverre de Nederlandse wet- en regelgeving die rechten beschermt.

Voor de meeste kinderen geldt dat zij bij vergaande beslissingen op hun ouders kunnen vertrouwen. Voor pleegkinderen geldt echter dat de wijze waarop hun ouders hun belangen vertegenwoordigen juist de reden is voor de uithuisplaatsing. Belangrijke beslissingen over pleegkinderen worden daarom genomen door jeugdbeschermers en de kinderrechter. Zij zullen het kind in veel gevallen slechts oppervlakkig kennen. Bovendien hebben ze te maken met verschillende personen, zoals ouders, pleegouders en de minderjarige, wier belangen en rechten regelmatig in strijd zijn met die van andere betrokkenen. In een context waarin de focus ligt op het beschermen van het kind, is het dan gemakkelijk om voorbij te gaan aan de meningen en wensen van het kind *zelf*. Juist daarom richt dit onderzoek zich op een kinderrechtenbenadering voor beslissingen in de pleegzorg, zodat bij beslissingen over pleegkinderen de stem van het kind en zijn rechten centraal staan. Uit onderzoek blijkt namelijk dat het centraal stellen van het kind bij beslissingen in de jeugdbescherming geldt als eerste voorwaarde voor een effectieve kindbescherming.

Het doel van het onderzoek is om inzichtelijk te maken wat de rechten van pleegkinderen zijn bij vier belangrijke beslissingen over hun leven. Hoewel voor deze beslissingen vaak als uitgangspunt een invulling van de belangen van het kind wordt gegeven, doet dat onvoldoende recht aan de erkenning van kinderen als rechtssubject. Particuliere invullingen van het belang van het kind zijn immers afhankelijk van de normatieve kaders van de beslisser.

Door in kaart te brengen welke rechten van pleegkinderen kunnen worden afgeleid uit kinder- en mensenrechten, kan het pleegkind een stevigere bescherming worden geboden bij beslissingen over zijn leven.

De vraag die in dit onderzoek centraal staat, luidt:

Welke kinder- en mensenrechten zijn van toepassing bij beslissingen over pleegkinderen die in het kader van een ondertoezichtstelling uit huis zijn geplaatst en in hoeverre geven deze rechten aanleiding tot aanpassing van de nationale wet- en regelgeving ten aanzien van beslissingen over het pleegkind?

Omdat het onmogelijk is om alle beslissingen te behandelen die worden genomen over pleegkinderen, is het onderzoek beperkt tot viertal beslissingen die belangrijk zijn voor kinderen in de pleegzorg:

- De beslissing om het kind uit huis te plaatsen (zie hoofdstuk 3 en hoofdstuk 8);
- De beslissing waar het kind komt te wonen (zie hoofdstuk 4 en hoofdstuk 9);
- Beslissingen over omgang en contact (zie hoofdstuk 5 en hoofdstuk 10);
- Het opvoedingsbesluit, ofwel de vraag waar het kind uiteindelijk zal opgroeien (zie hoofdstuk 6 en hoofdstuk 11).

Uitgangspunt in dit onderzoek zijn als gesteld de rechten van het pleegkind zelf. Daarbij is rekenschap gegeven van de bijzondere positie van het pleegkind. De scheiding van het pleegkind met zijn ouders heeft immers gevolgen voor zijn rechtspositie, nu juist de ouders een belangrijke rol vervullen bij het realiseren van de rechten van hun kind. Daarom is allereerst de positie van het kind zelf, los van zijn ouders, geanalyseerd aan de hand van twee vragen. In hoeverre komt het kind zelfstandig rechten toe; En in hoeverre kan het kind die rechten ook uitoefenen? Nadat is vastgesteld wat de positie is van het kind onder kinder- en mensenrechtenstandaarden? is bekeken welke rechten kinderen mensenrechtenstandaarden? verbinden aan de vier centrale beslissingen in dit boek. Daarbij staan de bepalingen in het IVRK, het IVBPR en het EVRM centraal en de documenten die specifiek zien op de rechten van kinderen in alternatieve zorg, namelijk de *Guidelines on Alternative Care* en de *Declaration on Foster Placement and Adoption*. Ook is gekeken naar de intentie van de opstellers van de verdragen zoals weergegeven in de *travaux préparatoires*, de bijbehorende jurisprudentie van het VN-Mensenrechtencomité en het Europees Hof voor de Rechten van de Mens en de invulling die aan de verschillende bepalingen is gegeven in *General Comments* van het VN-Mensenrechtencomité en het VN-Kinderrechtencomité.

Vervolgens is gekeken in hoeverre de rechten van pleegkinderen worden beschermd onder de nationale wet- en regelgeving. Daarbij is gekeken naar de bepalingen zoals die zijn vastgelegd in Boek 1 BW, het Wetboek van Rechtsvordering, de Jeugdwet en het Uitvoeringsbesluit Jeugdwet. Ook is gekeken

naar de opgestelde *Richtlijnen voor jeugdhulp en jeugdbescherming* en de besliskaders van de Raad voor de Kinderbescherming nu deze – hoewel niet juridisch bindend – wel beogen handvatten te bieden voor het handelen van professionals in jeugdhulp en jeugdbescherming.

Het recht als vangnet

Dit onderzoek toont aan en bepleit dat het recht een vangnet zou moeten zijn. Hoewel de meeste kinderen tijdens hun kinderjaren weinig zullen merken van de rechten die ze hebben, geldt dat niet voor pleegkinderen. Het recht is juist bedoeld als vangnet voor die gevallen waarin een kind *niet* onbezorgd kan opgroeien, bijvoorbeeld wanneer zij uit huis worden geplaatst. Het vangnet wordt gevormd door kinder- en mensenrechtenstandaarden die zowel procedurele als materiële vereisten verbinden aan beslissingen in de pleegzorg. Het pleegkind heeft echter alleen iets aan het vangnet, wanneer het ook daadwerkelijk aanwezig is op het moment dat het naar beneden valt. Met andere woorden, het kind moet zijn rechten ook kunnen afdwingen, willen deze effectief bescherming kunnen bieden. Gebleken is in dit onderzoek dat de letterlijke tekst van wet- en regelgeving doorgaans niet in strijd is met kinder- en mensenrechten. Toch hebben pleegkinderen in veel gevallen geen effectieve mogelijkheid om zich op hun recht te beroepen, juist op die momenten waarop hun rechten niet nageleefd worden. Gebleken is dat voor sommige kinderen de pleegzorgplaatsing daardoor een afgrond zonder vangnet is.

De positie van het kind onder kinder- en mensenrechten

In het kader van dit onderzoek is allereerst gekeken naar de positie van het kind onder kinder- en mensenrechten. Uit een analyse hiervan is naar voren gekomen dat de rechtspositie van het pleegkind om twee redenen ingewikkeld is. Allereerst betekent het feit dat ze kind zijn, dat zij beperkt kunnen worden bij de uitoefening van hun rechten. Die beperking betreft echter niet de inhoud van het recht. Het kind is subject van rechten, waardoor alle rechten in de kinder- en mensenrechtendocumenten hem onverkort toekomen. Dat neemt niet weg dat kinderen beperkt kunnen worden bij de uitoefening van hun rechten. Voor de vraag hoe ver kinderen beperkt kunnen worden zijn de zich ontwikkelende vermogens van het kind richtinggevend. Bovendien is vastgesteld dat een beperking in de uitoefening van het recht niet mag leiden tot een beperking van de inhoud van het recht. Met andere woorden als het kind wordt beperkt bij de uitoefening van het recht, dan moet er wel een ander zijn die het recht met of namens het kind kan uitoefenen.

Veelal zullen het de ouders zijn die de rechten van het kind namens het kind uitoefenen, dan wel het kind begeleiden bij de uitoefening van zijn rechten. Juist bij pleegkinderen kunnen de rechten van het kind in botsing komen met die van zijn ouders. Tegelijkertijd worden zij bij een uithuisplaatsing in het kader van de ondertoezichtstelling wel vertegenwoordigd door hun ouders.

Op die momenten kunnen de belangen van het kind gemakkelijk overschaduwd worden door die van zijn ouders. Bovendien kunnen beslissingen die genomen worden in het kader van pleegzorg vergaande gevolgen hebben voor het kind. Juist dat maakt het meewegen van de belangen van het pleegkind van prominent belang bij beslissingen vanuit een kinderrechtensperspectief. Nu kinderen niet vanzelfsprekend voor hun belangen kunnen opkomen, moeten die belangen zorgvuldig worden vastgesteld en meegewogen in de besluitvorming. Dit zorgvuldig vaststellen en meewegen van de belangen van het kind in het besluitvormingsproces biedt dan ook tegenwicht tegen beperkingen voor het kind om zelf voor zijn rechten op te komen. Het gevaar dat de invulling van de belangen van het kind vooral bepaald wordt door de subjectieve mening van de beslisser kan worden geminimaliseerd door bij het vaststellen van deze belangen een duidelijk onderscheid te maken tussen meningen en feiten. Als uitgangspunt kan daarbij worden gekeken naar 1) de rechten van het kind 2) gedragswetenschappelijke kennis over het kind en 3) de mening van het kind. Nadat de belangen van het kind zijn vastgesteld, kunnen deze worden meegewogen in de te nemen beslissing.

De rechten van het kind bij de beslissing om hem uit huis te plaatsen

In hoofdstuk 3 van dit onderzoek is vastgesteld dat de beslissing om het kind uit huis te plaatsen geldt als inbreuk op het familieleven van het kind terwijl, om die inbreuk te kunnen rechtvaardigen onder kinder- en mensenrechten, moet worden vastgesteld dat de inbreuk noodzakelijk is met het oog op de belangen van het kind. Om te kunnen beoordelen of de uithuisplaatsing voldoet aan de vereisten in kinder- en mensenrechtendocumenten dient duidelijk te zijn wat het doel van de uithuisplaatsing is. Als het doel niet duidelijk is, kan immers ook niet geoordeeld worden of de uithuisplaatsing noodzakelijk is. Juist daarom moet steeds in het specifieke geval geconcretiseerd worden wat nu precies de belangen van het kind zijn, en welk doel derhalve wordt beoogd met de uithuisplaatsing. Alleen dan kan immers worden beoordeeld of het voor het bereiken van dit doel ook noodzakelijk is om het kind uit huis te plaatsen. Reeds op dit punt wordt het eerste knelpunt in de nationale wetgeving zichtbaar. Anders dan bij het verzoek tot ondertoezichtstelling, wordt bij het verzoek tot uithuisplaatsing immers niet vereist dat het doel voor van de uithuisplaatsing in het verzoekschrift wordt opgenomen. Evenmin is het vereist dat dit doel in de beschikking wordt opgenomen. De gedachte hierachter is dat de uithuisplaatsing een middel in het kader van de ondertoezichtstelling is. De middelen die worden ingezet in het kader van de ondertoezichtstelling moeten dan ook gericht zijn op het bereiken van de doelen van de ondertoezichtstelling. Deze doelen moeten sinds 2015 zowel in het verzoekschrift als in de eindbeschikking worden opgenomen. In deze redenering wordt er echter aan voorbij gegaan dat de uithuisplaatsing tot een veel verdergaande inmenging in het familieleven leidt dan de ondertoezichtstelling. Bepleit wordt in dit onderzoek dat het mogelijk is dat de doelen van de ondertoezichtstelling

weliswaar een ondertoezichtstelling kunnen rechtvaardigen, maar dat ze onvoldoende grond bieden voor een uithuisplaatsing. Door expliciet te maken wat het doel van de uithuisplaatsing is, kan worden beoordeeld of het daarvoor noodzakelijk is om het kind uit huis te plaatsen. Bovendien zal ook beter kunnen worden beoordeeld wanneer de uithuisplaatsing niet meer noodzakelijk is en hulpverlening in het kader van een ondertoezichtstelling kan volstaan om uiteindelijk het beoogde doel te bereiken. Anders gesteld, door duidelijkheid over het doel, kan de noodzakelijkheid van de maatregel in een concreet geval beter worden beoordeeld.

Voorts is gebleken dat uit kinder- en mensenrechten verschillende uitgangspunten kunnen worden afgeleid om te beoordelen of de uithuisplaatsing daadwerkelijk *noodzakelijk* is met het oog op het doel. In ieder geval moet voldaan worden aan vier vereisten.

- 1 De uithuisplaatsing is alleen te rechtvaardigen als ouders schade toebrengen aan de ontwikkeling van het kind;
- 2 De uithuisplaatsing moet voldoen aan de vereisten van doelmatigheid – de rol van ouders staat centraal;
- 3 Er moet een zorgvuldige beoordeling worden gemaakt van de impact op betrokkenen;
- 4 De uithuisplaatsing kan alleen worden gerechtvaardigd als er geen minder ingrijpende middelen zijn om het gestelde doel te bereiken. Daarbij geldt dat als ouders niet meewerken de kans minder groot is dat de minder ingrijpende middelen effectief zal zijn.

Gebleken is dat, gelet op deze vereisten, de nationale wet- en regelgeving op nog eens twee punten moet worden aangepast. Allereerst dient in de wet- en regelgeving te worden verduidelijkt dat de reden van de uithuisplaatsing moet zijn gelegen in de rol *van ouders* bij het beschermen van de belangen van hun kind. Dat betekent niet dat ouders verwijtbaar gehandeld moeten hebben. Zowel bij de wetswijziging in 1995 als die in 2015 is ervoor gekozen om geen schuld criterium aan de grond voor de ondertoezichtstelling toe te voegen. Die keuze is te rechtvaardigen vanuit kinderrechtenperspectief, nu het gaat om de vraag of de ouders het belang van het kind voldoende kunnen beschermen. Lukt het ze niet, ongeacht de vraag of ze daar nu schuld aan hebben of niet, dan heeft de lidstaat een verplichting om de rechten van het kind te beschermen. Desalniettemin is het wel van belang om in de rechtsgrond ook expliciet te maken dat de uithuisplaatsing draait om de rol die ouders spelen bij het beschermen van het belang van het kind. Wanneer de reden van een uithuisplaatsing niet is gelegen in het handelen (of nalaten) van de ouders, dan is de verwachting niet gerechtvaardigd dat een scheiding van kinderen en hun ouders de problemen op kan lossen. In zo'n geval is dan niet voldaan aan het onder kinder- en mensenrechtenstandaarden vereiste noodzakelijkheids criterium.

Ten tweede is gebleken dat de rechtsgrond zo zou moeten worden aangepast dat het daarin opgenomen subsidiariteitsvereiste wordt verruimd. Dat subsidiariteitsvereiste is bij de laatste wetwijziging gespecificeerd. Niet langer staat de vraag centraal of andere middelen beschikbaar zijn om de bedreiging van de ontwikkeling weg te nemen, maar de vraag of hulp voldoende geaccepteerd wordt. Hiermee is de invulling van het subsidiariteitsvereiste specifiek dan volgt uit kinder- en mensenrechtendocumenten. Er hoeft slechts gekeken te worden of hulpverlening door ouders en minderjarige voldoende geaccepteerd wordt, en niet of andere middelen mogelijk een oplossing kunnen bieden. Dat knelt te meer omdat de meest geschikte vorm van hulp niet altijd beschikbaar is. Kinderen en hun ouders lijken dan gedwongen te worden een *second best option* te accepteren. De wetgever stelde in de Memorie van Toelichting bij het wetsvoorstel weliswaar dat ouders *second best* hulpverlening gemotiveerd mogen weigeren. Daarmee lijkt de wetgever echter te vergeten dat het vereiste van minst ingrijpende middelen een waarborg is die ouders moet beschermen tegen ingrijpen, en geen verplichting voor ouders. Het subsidiariteitsvereiste ziet met andere woorden op een verplichting voor de staat om zich in te spannen om een uithuisplaatsing te voorkomen. Het is dan ook de staat, en niet de ouder(s) die moet(en) laten zien dan alles is gedaan om de uithuisplaatsing te voorkomen.

Het zorgvuldig vaststellen van de belangen van het kind bij de uithuisplaatsingsbeslissing vereist vervolgens dat gedragswetenschappelijke kennis zorgvuldig wordt meegewogen. Juridisch gezien vereist dit dat de beslissing om het kind uit huis te plaatsen moet worden voorbereid door gekwalificeerde en geschoolde professionals, dat de relevante feiten moeten worden vermeld en ook dat de aangevoerde informatie op waarheid moet zijn gebaseerd. Daarvoor is het noodzakelijk dat recent en onafhankelijk onderzoek beschikbaar is. Alleen wanneer het voor de kinderrechter helder is waar jeugdbeschermers hun conclusies op baseren, kan hij immers de beslissing toetsen. Dat maakt het mijns inziens noodzakelijk dat het indicatiebesluit opnieuw in wordt gevoerd ter onderbouwing van de uithuisplaatsingsbeslissing.

Een laatste cruciaal handvat voor het vaststellen van de belangen van het kind bij de uithuisplaatsingsbeslissing, vereist dat de mening van het kind wordt meegewogen. Nu hiertoe in de nationale wetgeving slechts procedurele waarborgen worden geboden, krijgt de mening van het kind geen inhoudelijke betekenis in de procedure voor de kinderrechter. Het beter voorbereiden en ondersteunen van het kind bij het gesprek zou al een forse verbetering kunnen zijn. Daarnaast zou de kinderrechter moeten vermelden op welke wijze de mening van het kind heeft bijgedragen aan de uiteindelijke beslissing. Daarom moet artikel 809 Rv, in overeenstemming met artikel 12 IVRK, worden aangevuld met de verplichting om aan de mening van het kind passend belang toe te kennen in overeenstemming zijn leeftijd en rijpheid.

Kan het kind opkomen voor zijn rechten bij de uithuisplaatsingsbeslissing?

Hoewel de belangen van het kind uitgangspunt vormen bij de uithuisplaatsingsbeslissing, is gebleken dat de wet weinig waarborgen biedt voor een zorgvuldige invulling van de belangen van het kind. Dat knelt te meer nu het kind ook weinig mogelijkheden heeft om zelf voor zijn rechten op te komen. De belangen van het kind worden in de procedure vertegenwoordigd door zijn ouders. Tegelijkertijd komen de belangen van ouders in de procedure vaak niet overeen met die van hun kinderen. De procedure draait immers om zorgen van de professionals over de wijze waarop de ouder zijn kind beschermt en opvoedt. Om ervoor te zorgen dat de rechten en belangen van het pleegkind voldoende naar voren komen in de procedure wordt geconcludeerd dat het noodzakelijk is dat kinderen in de procedure omtrent hun uithuisplaatsing separaat worden vertegenwoordigd. Bovendien zou, in overeenstemming met de regeling omtrent gesloten jeugdhulp, moeten worden bepaald dat oudere minderjarigen procedureel bekwaam worden geacht in de procedure over hun eigen uithuisplaatsing.

De rechten van het pleegkind bij de beslissing waar hij komt te wonen

In hoofdstuk 4 zijn de rechten van het kind bij de beslissing waar hij komt te wonen besproken. Vervolgens is in hoofdstuk 9 de nationale wet- en regelgeving getoetst aan deze rechten. Het naleven van die rechten van pleegkinderen bij de plaatsingsbeslissing begint bij een verplichting op grond van kinderen mensenrechten om te zorgen voor voldoende geschikte pleeggezinnen. Nu al jaren achtereen blijkt dat het aanbod aan pleeggezinnen achter blijft bij de vraag is het noodzakelijk dat de overheid zich actiever gaat inspannen om meer geschikte pleeggezinnen te werven én de bestaande pleeggezinnen zodanig te ondersteunen dat zij voor langere tijd in staat kunnen zijn om pleegkinderen onderdak te bieden. De inspanningen van de overheid om nieuwe pleeggezinnen te vinden moeten in het bijzonder gericht zijn op het vinden van geschikte pleeggezinnen die meerdere kinderen tegelijkertijd op kunnen vangen zodat broers en zussen samen geplaatst kunnen worden. Ook moet geïnvesteerd worden in het ontwikkelen van strategieën voor het werven van pleegouders met een migratieachtergrond. Alleen als er voldoende pleeggezinnen beschikbaar zijn, kan ook worden voldaan aan de overige vereisten die voortvloeien uit kinder- en mensenrechten.

Aan de plek waar het kind komt te wonen worden in kinder- en mensenrechtendocumenten verschillende vereisten gesteld. De vraag waar het kind komt te wonen is daarbij nauw verbonden met de rechtvaardiging van de uithuisplaatsing an sich. Alleen wanneer het kind in de nieuwe situatie ook daadwerkelijk beter af is, kan een uithuisplaatsing worden gerechtvaardigd. Er moet bij het vinden van een geschikte woonplek rekening worden gehouden met de wenselijkheid van continuïteit in de opvoeding en met de ethische culturele en godsdienstige achtergrond van het pleegkind en met zijn achtergrond voor wat betreft de taal, zo vloert voort uit het kinder- en mensenrech-

tenstandaarden. Naleving van het recht op bescherming van het familieleven tussen broers en zussen, dat expliciet wordt erkend in kinder- en mensenrechtenstandaarden, vereist bovendien dat zij in beginsel samen geplaatst moeten worden.

Uit de analyse van de nationale wet- en regelgeving blijkt dat onduidelijk is wie de beslissing neemt waar het kind wordt geplaatst, hoe die beslissing onderbouwd wordt en hoe de rechtspositie van betrokkenen, met name het pleegkind, daarbij is geregeld. Deze onduidelijkheid over de rollen van de verschillende instanties, met name die van de kinderrechter, is een belangrijk probleem voor de rechtsbescherming van kinderen. Met de wijziging van 1995, waarmee werd vastgelegd dat de kinderrechter zich niet langer met de uitvoering van de maatregel mag bemoeien, is de rechtspositie van betrokkenen – waaronder de minderjarige zelf – beperkt. Die beperking van de rechtspositie van betrokkenen werd in zowel de evaluatie van de in 1995 herziene ondertoezichtstelling (in 2002) als de evaluatie van de daaropvolgende Wet op de Jeugdzorg gesignaleerd. Het in 2005 in de Wet op de Jeugdzorg ingevoerde indicatiebesluit, dat moest zorgen voor een versterking van de rechtspositie van betrokkenen, is echter in de wetwijziging van 2015 komen te vervallen. Als gevolg daarvan is de rechtsbescherming van pleegkinderen bij de plaatsingsbeslissing beperkt en is het voor hen bijna niet mogelijk om te klagen over de plaatsingsbeslissing. Gebleken is in dit onderzoek dat het mogelijk is om enkele wijzigingen in wet- en regelgeving door te voeren om de verplichtingen uit kinder- en mensenrechtendocumenten duidelijker te laten weerklinken in wet- en regelgeving.

Om kinderrechten duidelijker centraal te stellen in de besluitvorming zou in de eerste plaats een expliciete voorkeur voor plaatsing in het eigen netwerk moeten worden opgenomen in de Jeugdwet. Van dit uitgangspunt kan worden afgeweken wanneer de belangen van het kind dit vergen. Ook moet in de Jeugdwet worden opgenomen dat bij beslissingen over de plaatsing rekening gehouden wordt met de continuïteit van de plaatsing en met de religieuze achtergrond van het kind. Voorts dient het familieleven tussen broers en zussen beter beschermd te worden. In de huidige praktijk worden broers en zussen vaak in verschillende pleeggezinnen geplaatst. Omdat tussen hen familieleven bestaat, leidt de beslissing om hen in aparte gezinnen te plaatsen tot een inbreuk op dat familieleven. Een tekort aan voldoende pleeggezinnen kan daarbij niet worden aangevoerd als afdoende rechtvaardiging voor de scheiding van broers en zussen. Om die reden is het wat mij betreft aan te bevelen het recht op bescherming van het familieleven tussen broers en zussen op te nemen in het BW. Daarbij moet het uitgangspunt dan zijn dat broers en zussen niet van elkaar worden gescheiden. Wanneer dit toch gebeurt, moet gemotiveerd worden waarom deze scheiding in het licht van artikel 8 EVRM te rechtvaardigen is met het oog op de belangen van het kind. Ondersteunend daaraan moet ook de *Richtlijn Uithuisplaatsing* aangepast worden. De daarin opgenomen

bepaling dat de jeugdhulp-professional 'slechts in uitzonderingsgevallen zou (...) moeten instemmen met mogelijke praktische overwegingen die ook een rol kunnen spelen',¹ moet ook gelden voor het samenplaatsen van broers en zussen.

Ook waar het gaat om de beslissing waar het kind komt te wonen biedt de huidige wet- en regelgeving weinig houvast voor het meenemen van de mening van het kind. De wet zegt hier niets over, terwijl de *Richtlijnen voor jeugdhulp en jeugdbescherming* alleen in algemene zin aanbevelen om het kind te betrekken bij beslissingen over hem. Geconcludeerd wordt dan ook dat in de Jeugdwet een bepaling moet worden opgenomen die jeugdhulpverleners verplicht om het kind te raadplegen bij beslissingen over de plek van de plaatsing.

Met het vervallen van het indicatiebesluit zijn er bovendien maar weinig vereisten verbonden aan de onderbouwing van de beslissing waar het kind komt te wonen. Daardoor hebben kinderrechters weinig houvast om de voorgestelde plaatsing te kunnen toetsen. Om die noodzakelijke onderbouwing te kunnen garanderen, zou het ook in het kader van deze beslissing aan te raden zijn om het indicatiebesluit opnieuw in te voeren.

Kan het pleegkind opkomen voor zijn rechten bij de plaatsingsbeslissing?

Om te kunnen klagen over de plaatsingsbeslissing is het van belang om te weten wie uiteindelijk verantwoordelijk is voor de beslissing. Gebleken is evenwel dat de vraag wie beslist over de nieuwe woonplek van het kind niet gemakkelijk te beantwoorden is. De Gecertificeerde Instelling is verantwoordelijk voor de uitvoering van de ondertoezichtstelling, maar de pleegzorgaanbieder gaat een contractuele verbintenis aan met de pleegouders. De kinderrechter geeft vervolgens de machtiging af, maar mag alleen beslissen over datgene dat hem wordt voorgelegd en heeft slechts beperkt de ruimte om de reikwijdte van de machtiging te bepalen. De wettelijke regeling die het mogelijk maakt om te klagen over de plaatsingsbeslissing is daarmee ingewikkeld en lastig te overzien. Zowel ten aanzien van de beslissingen door de Gecertificeerde Instelling en pleegzorgaanbieder, als ten aanzien van de beslissing door de kinderrechter biedt de wet beroepsmogelijkheden. Gebleken is echter dat de rechtsingangen om te klagen bij de Gecertificeerde Instelling of de pleegzorgaanbieder beperkt en lastig toegankelijk zijn voor minderjarigen. De mogelijkheid van het kind om zich bij de kinderrechter te beklagen over de plaatsingsbeslissing hangt vervolgens sterk samen met de reikwijdte van de afgegeven machtiging.

---

1 *Richtlijn Uithuisplaatsing*, p. 42.

Met de invoering van de Jeugdwet zijn de wettelijke plaatsingscategorieën komen te vervallen. Daarmee lijkt de kinderrechter meer ruimte te hebben gekregen om de reikwijdte van de machtiging te bepalen. Op die manier zou ook de rechtsbescherming van het kind vergroot kunnen worden. Hoeveel ruimte de kinderrechter hier zou moeten nemen, blijkt echter al jaren onderwerp van discussie. Over het algemeen zullen kinderrechtters niet snel geneigd zijn om een heel specifieke machtiging af te geven. De mogelijkheden om op te komen tegen de beslissing waar de minderjarige wordt geplaatst, zijn daarmee beperkt.

In dit onderzoek wordt bepleit dat het nuttig is om een onderscheid te maken tussen het *bepalen* waar de machtiging ten uitvoer wordt gelegd en de mogelijkheid om de wijze waarop de Gecertificeerde Instelling de machtiging ten uitvoer wil leggen, te *toetsen*. Dat laatste zou in het licht van kinderen mensenrechtenstandaarden zeer gewenst zijn. Daarbij is het uiteraard de vraag waar de kinderrechter de beslissing van de Gecertificeerde Instelling aan moet toetsen. Bepleit is in dit onderzoek dat kinder- en mensenrechtenstandaarden hiervoor duidelijke handvatten bieden.

De rechten van het pleegkind bij het vaststellen van de omgangsregeling

Tijdens de pleegzorgplaatsing houdt het kind recht op omgang met zijn naasten. In hoofdstuk 6 is vastgesteld dat dat in de eerste plaats geldt voor de omgang tussen het pleegkind en zijn ouders, maar het geldt ook voor broers, zussen, grootouders, voormalig pleegouders en anderen die belangrijk zijn voor het kind. Het recht op omgang vloeit direct voort uit het familieleven dat bestaat tussen het pleegkind en zijn naasten. Het uitgangspunt in kinderen mensenrechten daarbij is steeds dat het kind recht heeft op omgang met diegenen met wie hij familieleven heeft, terwijl die omgang kan worden beperkt met het oog op de belangen van het kind. Voor het zorgvuldig invullen van de belangen van het kind bij beslissingen over de omgang moet opnieuw worden gekeken naar de rechten van het kind, zijn mening en gedragswetenschappelijke informatie.

In hoofdstuk 10 is gebleken dat de nationale wet niet voorziet in een logisch of coherent systeem ten aanzien van omgang tijdens de uithuisplaatsing. Juist die versnipperdheid maakt het voor alle betrokkenen ingewikkeld om de weg te vinden in wet- en regelgeving. Gebleken is dat het kind recht heeft op omgang met verschillende personen, maar dat het niet vanzelfsprekend is dat met die personen ook daadwerkelijk een omgangsregeling wordt opgesteld. Ook is het voor hen niet gemakkelijk om voor hun omgangsrecht op te komen. Andersom biedt de wet ook geen vereisten aan het volledig stopzetten van omgang tussen kinderen en hun ouders, terwijl uit kinder- en mensenrechtenstandaarden duidelijk volgt dat dit alleen mag onder zeer strenge voorwaarden. Uit de rechtsgeschiedenis kan weliswaar worden afgeleid dat dat alleen mag wanneer daar bijzonder sterke redenen voor zijn. Toch zou het de rechtsbescherming van pleegkinderen ten goede komen wanneer in de wet zou

worden vastgesteld dat het stopzetten van contact alleen mag wanneer dat noodzakelijk is met het oog op de belangen van het kind. Bovendien moet die beperking op grond van kinder- en mensenrechtenstandaarden regelmatig worden geëvalueerd.

Nu de huidige wetgeving niet het recht van het kind op omgang als uitgangspunt neemt maar de mogelijkheid om omgang te beperken, is het gemakkelijk te vergeten dat omgang in de eerste plaats een recht is, waarvan de uitoefening gestimuleerd moet worden. Ook de verplichting om de mening van het kind te betrekken bij beslissingen over de omgang wordt niet duidelijk benadrukt in wet- en regelgeving. Datzelfde geldt voor de verplichting tot onderbouwing van dergelijke beslissingen. Die geldt slechts wanneer de beslissing tot beperking van de omgang niet in overeenstemming is met de wensen van betrokkenen en op grond van artikel 1:265f BW moeten worden vastgelegd als (bijzondere) schriftelijke aanwijzing.

Om niet de beperking van omgang, maar juist het recht van het kind op omgang centraal te stellen in wet- en regelgeving, zou in plaats van artikel 1:265f BW en artikel 1:265g BW in het BW een verplichting voor de jeugdbeschermer moeten worden opgenomen om bij aanvang van de uithuisplaatsing een omgangsplan op te stellen. Daarin worden in ieder geval de ouder(s) en broers en zussen meegenomen. Ten aanzien van grootouders, voormalig pleegouders en andere personen die een nauwe persoonlijke betrekking hebben met het kind geldt vervolgens dat bekeken moet worden in hoeverre de omgangsregeling in het belang van het kind is. Bestaande omgangsregelingen moeten overeenkomstig de huidige regeling gerespecteerd worden. Aan de verplichting om het omgangsplan op te stellen moet tevens een verplichting worden gekoppeld om de regeling regelmatig te evalueren.

Kan het kind opkomen voor zijn rechten bij het vaststellen van de omgangsregeling? Beslissingen over de omgangsregeling worden meestal genomen door de Gecertificeerde Instelling. Wanneer betrokkenen het echter niet eens zijn met de beslissing van de Gecertificeerde Instelling, dan heeft de kinderrechter doorgaans het laatste woord. Met de invoering van de geschillenregeling in 2015 kunnen inmiddels alle beslissingen omtrent omgang worden voorgelegd aan een rechter.

Gebleken is evenwel in dit onderzoek dat de nationale wet- en regelgeving het kind geenszins een coherent en logisch systeem van rechtsbescherming biedt. Voor het kind maakt het daarbij behoorlijk verschil via welke rechtsingang hij de zaak voorlegt aan de kinderrechter. Er zijn duidelijke verschillen ten aanzien van de vraag of proceskosten moeten worden voldaan (bij de geschillenregeling op grond van 1:262b BW); of kinderen jonger dan twaalf ontvankelijk kunnen zijn (slechts bij de informele rechtsingang via artikel

1:377g BW); of het kind recht heeft op een beslissing (bij verzoeken op grond van Titel 14 van boek 1); of hoger beroep open staat (alleen bij de verzoeken op grond van artikel 1:265f BW; of bij een informeel verzoek wanneer de minderjarige daartoe vertegenwoordigd wordt); of het verzoek schriftelijk moet worden ingediend (bij de geschillenregeling op grond van 1:262b BW) en of de minderjarige überhaupt ontvankelijk is (zo staat de rechtsingang in artikel 1:265 BW alleen open indien de schriftelijke aanwijzing aan de minderjarige is gericht). Bovendien zijn er ook verschillen in de rechtsgrond waaraan de kinderrechter moet toetsen. Voor minderjarigen die hun recht op omgang willen verzilveren, is kindvriendelijke informatie en (kosteloze) juridische bijstand daarmee onmisbaar. Meer voor de hand zou het liggen om het in het kader van dit onderzoek bepleitte verplichte omgangsplan in te voeren. Daarbij is het aan te bevelen om ook minderjarigen die twaalf jaar of ouder zijn of in staat tot een redelijke waardering van hun belangen hier een formele rechtsingang toe te kennen, wanneer zij het niet eens zijn met de inhoud van het omgangsplan.

De rechten van het pleegkind bij het opvoedbesluit

De laatste beslissing die in het kader van dit onderzoek is onderzocht, betreft de beslissing over de toekomstige woonsituatie van het kind. Die bestelling stelt paal en perk aan de uithuisplaatsing in het kader van de ondertoezichtstelling. De ondertoezichtstelling is namelijk primair bedoeld als tijdelijke regeling, binnen welke periode vervolgens een beslissing moet worden genomen over de vraag waar het kind verder zal opgroeien. Het is daarmee wellicht ook de meest complexe beslissing die moet worden genomen. Gebleken is immers dat een mislukte thuisplaatsing een negatieve impact heeft op de ontwikkeling van het kind, terwijl een gezagsbeëindiging en daarmee permanent verblijf in het pleeggezin een (in beginsel) definitieve breuk tussen de ouder(s) en het kind inhoudt. In kinder- en mensenrechtenstandaarden worden dan ook strenge eisen gesteld aan de beslissing om het gezag van ouders te beëindigen. Die beslissing kan alleen worden genomen als voldoende inspanningen zijn geleverd om een thuisplaatsing mogelijk te maken. Daartoe is het onder meer belangrijk dat tijdens de plaatsing regelmatig omgang is tussen het pleegkind en zijn ouders en dat het kind, om die omgang ook praktisch mogelijk te maken, niet te ver bij zijn ouders vandaan wordt geplaatst. Als vervolgens besloten wordt dat het kind weer naar huis kan, dan moet die terugplaatsing zorgvuldig worden begeleid.

Hoewel het uitgangspunt van kinder- en mensenrechtenstandaarden aldus is dat het kind en zijn ouders weer herenigd moeten worden, wordt ook erkend dat dat niet altijd mogelijk is. Het belang dat het kind heeft bij een stabiele opvoedingssituatie kan dan zwaarder wegen dan het recht van ouders op bescherming van hun familieleven. Voor de beëindiging van het gezag van de ouders zijn dan uitzonderlijk dringende redenen nodig. Factoren die van belang zijn bij de vraag of sprake is van uitzonderlijke omstandigheden zijn

dan de vraag of zicht is op verbeteringen in de thuissituatie, de medewerking van ouders aan hulpverlening en de gehechtheid van het kind in het pleeggezin. Gebleken is dat juist het belang van het kind bij een stabiele opvoedingsituatie de afgelopen jaren steeds meer erkenning heeft gekregen in kinderen en mensenrechten.

In de nationale wet- en regelgeving is sinds 2015 het belangrijkste ijkpunt voor de vraag hoe lang de tijdelijke regeling kan voortduren de vraag hoe lang dit specifieke kind onzekerheid omtrent zijn opvoedingsituatie kan hebben zonder dat dit tot ernstige schade voor zijn ontwikkeling leidt. Daarmee zijn de rechten van het pleegkind, en dan met name zijn belang bij continuïteit en stabiliteit in de opvoeding, centraler komen te staan in de besluitvorming.

Maar er blijven ook zorgen bestaan in het licht van kinderrechten. De afwezigheid van een wettelijke grondslag voor regelmatige evaluatie van de plaatsing en de regeling in het procesreglement die het mogelijk maakt dat beslissingen over de verlenging van de uithuisplaatsing worden afgedaan op de stukken, laten zien dat het belang van het kind bij behoud van zijn familiebanden minder centraal is komen te staan in de besluitvorming. Zowel afwezigheid van een regelmatige evaluatie, als de mogelijkheid om verlengingsbeslissingen af te kunnen doen op de stukken, kunnen immers tot gevolg te hebben dan kinderen langer in het pleeggezin blijven dan noodzakelijk is. Ook in de beschreven gevallen waarin de grond voor gezagsbeëindiging niet aansluit bij de praktijk, lijkt steeds veel gewicht aan continuïteit en stabiliteit te worden gegeven. Dit is zelfs het geval wanneer het om schijn-continuïteit gaat, zoals in het geval waarin het kind niet op een stabiele plek verblijft. Dit terwijl er weinig gewicht wordt gegeven aan de bescherming van bestaande familiebanden. Om rechten van het kind daadwerkelijk centraal te stellen bij deze beslissingen zal een gedegen afweging moeten worden gemaakt tussen enerzijds het belang van het kind bij continuïteit en stabiliteit in de opvoeding, en anderzijds de bescherming van zijn familielevens. Dat vraagt derhalve om een wettelijke grondslag voor een regelmatige evaluatie en een gedegen onderbouwing van de beslissing tot verlenging van de machtiging. Daarbij moet serieus gekeken worden naar de mogelijkheid om hulpverlening in vrijwillig kader voort te zetten. Ook zouden kinderrechters minder terughoudend kunnen zijn in het gebruik van de discretionaire bevoegdheid in de grond voor gezagsbeëindiging in die gevallen waarin deze beslissing met het oog op de beoogde continuïteit niet noodzakelijk is. Logischer nog zou zijn om de wettekst aan te passen, zodat duidelijk is welke gevallen de wetgever voor ogen had bij invoering van de wetgeving.

Kan het kind opkomen voor zijn rechten bij beslissingen over het opvoedbesluit?

Met de wetswijziging in 2015 is de bescherming van het familielevens in het pleeggezin centraler komen te staan in de besluitvorming. Die bescherming lijkt echter te vervallen wanneer de Gecertificeerde Instelling binnen een jaar

besluit dat het kind weer naar huis gaat. In die gevallen is het voor het kind en zijn pleegouders heel lastig om op te komen voor het familieleven in het pleeggezin. Omdat de beslissing tot terugplaatsing vaak kort voor de daadwerkelijke terugplaatsing wordt genomen, heeft het kind maar heel weinig tijd om hiertegen op te komen als hij het niet eens is met de terugplaatsing. Die beperkte bescherming geldt echter alleen wanneer het kind binnen een jaar wordt teruggeplaatst. Wordt de machtiging na verblijf van een jaar of langer beëindigd, dan moet deze beslissing worden getoetst door de kinderrechter.

Wordt de rechter verzocht om het gezag van ouders te beëindigen, dan zal de minderjarige van twaalf jaar of ouder in ieder geval worden uitgenodigd voor een kindgesprek. Dat gebeurt ook wanneer alle betrokkenen het eens zijn over het verzoek of het kind zijn mening al schriftelijk heeft gegeven. Of de minderjarige ook wordt betrokken bij het opvoedbesluit van de Gecertificeerde Instelling is niet duidelijk. Juist nu het zo kan zijn dat dit opvoedbesluit wordt genomen lang voordat de kinderrechter de beslissing kan toetsen, kan het voor kinderen lastig zijn om zich effectief te verzetten tegen de beëindiging van het gezag. Beslist de Gecertificeerde Instelling immers dat de toekomst van het kind in het pleeggezin ligt, dan zal daarop ook de hulpverlening worden gericht. Dat kan betekenen dat er minder omgang tussen het kind en zijn ouders plaatsvindt, of dat er niet meer gewerkt wordt aan het verbeteren van de thuissituatie. Wanneer de kinderrechter zich dan maanden later over het verzoek tot gezagsbeëindiging moet buigen, kan het zijn dat hij voor een voldongen feit wordt geplaatst. In die gevallen waarin het kind dan niet is betrokken bij het opvoedbesluit van de Gecertificeerde Instelling, is het ook voor hem te laat om zich bij de kinderrechter nog effectief te verzetten tegen de gezagsbeëindiging.

De afstand tussen het kind en zijn ouders

Belangrijk uitgangspunt in dit onderzoek is dat ouders belangrijk zijn voor het realiseren van de rechten van hun kinderen. Maar wie beschermt de rechten van het kind wanneer de ouder dat niet kan of simpelweg niet doet? Juist in pleegzorgsituaties zullen ouders niet altijd in staat zijn om op te komen voor de rechten van hun kinderen.

In hoofdstuk 7 is geconcludeerd dat in kinder- en mensenrechten drie rollen worden toegekend aan ouders. De ouders zijn de eerstverantwoordelijken voor de ontwikkeling van het kind; de ouders vertegenwoordigen het kind in rechte en er is een duidelijk verband tussen de identiteit van het kind en zijn ouders, terwijl ook de pleegouders na verloop van tijd ook onderdeel gaan uitmaken van de identiteit van het kind.

Een analyse van de nationale wet- en regelgeving toont evenwel aan dat de rol van ouders daarin vooral gericht is op hun rol bij de ontwikkeling van het kind. Vervullen ouders die rol niet, dan wordt de rol overgenomen door pleegouders. Tegelijkertijd wordt de rol die ouders vervullen in de vertegenwoordiging van het kind in rechte niet overgenomen door anderen. Gebleken

is dat het bij geen van de beslissingen die zijn onderzocht gemakkelijk is voor het pleegkind om op te komen voor zijn rechten, terwijl het in sommige gevallen zelfs onmogelijk is. Juist in procedures omtrent de pleegzorgplaatsing zullen de belangen van kinderen en hun ouders vaak uiteenlopen. Erkenning van de consequenties van een scheiding tussen kinderen en hun ouders voor hun mogelijkheid om op te komen voor hun rechten is dan ook noodzakelijk. Niet voor niets erkennen verschillende andere landen inmiddels *locus standi* van het kind in zaken omtrent hun plaatsing in pleegzorg. Ook in Nederland is het tijd voor versterking van de procedurele positie van kinderen bij een uithuisplaatsing.

Een tweede rol die weinig weerklank in de nationale wet- en regelgeving krijgt, is het verband tussen de ouders van het kind en zijn identiteit. Zoals besproken in hoofdstuk 7 maken ouders onderdeel uit van de identiteit van het kind, terwijl ook de pleegouders met het verstrijken van de tijd een steeds belangrijker rol gaan vervullen voor het pleegkind, nu het pleegkind zich onvermijdelijk ook zal gaan hechten in het pleeggezin. Dit verband tussen identiteit en familie verklaart waarom het pleegkind na een langdurig verblijf in het pleeggezin niet zomaar meer teruggeplaatst kan worden. Tegelijkertijd is het ook dit verband dat het kind 'geworteld' houdt in zijn oorspronkelijke familie – en dat het sterkst het belang van het kind bij terugkeer in de eigen familie vertegenwoordigt. Het verband tussen de identiteit van het kind en zijn familie kan derhalve ook worden omschreven als 'de worteling van het kind in het gezin'.

De nationale wet- en regelgeving lijkt voorbij te gaan aan dit verband. Zo biedt de wet- en regelgeving maar weinig waarborgen die ervoor zorgen dat bij de vraag waar het kind komt te wonen eerst naar het eigen netwerk van het kind wordt gekeken. Ook het vereiste om rekening te houden met de ethische, culturele of godsdienstige achtergrond van het kind komt maar heel beperkt terug in wet- en regelgeving. Waar het gaat om omgang tussen kinderen en hun ouders neemt de wet niet het *recht* van kinderen en ouders op omgang en contact als uitgangspunt, maar de mogelijkheid om dat contact te beperken. Ook waar het gaat om beslissingen om het gezag te beëindigen is gebleken dat de nadruk steeds meer is komen te liggen op de bescherming van het familieleven in de pleegfamilie. Datzelfde geldt voor de banden van het kind met andere familieleden. Zo wordt de band van het kind met zijn broers en zussen niet apart beschermd. Daardoor worden broers en zussen vaak niet in hetzelfde pleeggezin geplaatst. Ook worden broers en zussen niet als belanghebbenden gezien in de procedure omtrent elkaars uithuisplaatsing en zijn ze vooral afhankelijk van de jeugdbeschermer voor het realiseren van omgang met elkaar. Niet alleen broers en zussen ondervinden moeilijkheden om omgang af te dwingen, datzelfde geldt voor grootouders. Gelet op deze bevin-

dingen moet ervoor worden gewaakt dat het belang van behoud van banden met de (oorspronkelijke) familie niet te veel in de verdrukking komt.

Andersom geldt dat ook de band met voormalig pleegouders niet wordt beschermd in wet- en regelgeving. Hoewel de wetgever de positie van pleegouders recent heeft versterkt, vervalt die bescherming zodra het kind niet meer bij de pleegouders woont. Zo kunnen kinderen die nog geen jaar bij pleegouders wonen zonder toetsing door de kinderrechter worden overgeplaatst en is het voor pleegouders geenszins gemakkelijk om omgang met hun voormalig pleegkind af te dwingen. Zo bezien beschermt de wet vooral de band met de ouder waar het kind op dat moment woont. Dat past binnen het beeld dat de nationale wet vooral is gericht op de rol van de ouder bij de ontwikkeling van het kind, terwijl vergeten wordt dat de (pleeg)ouder ook onderdeel uitmaakt van de identiteit van het kind. Juist het erkennen van die band komt niet alleen de rechten van het kind ten goede, het is ook met het oog op de ontwikkeling van het kind toe te juichen.

Slot

De titel van dit boek is pleegrechten voor kinderen. Pleegkinderen hebben weliswaar rechten, maar net als pleegouders, hebben zij geen volledige zeggenschap over die rechten. Net als dat pleegkinderen wel tot het gezin behoren, maar geen eigen kinderen zijn, zijn pleegrechten wel rechten, maar geen eigen rechten. Een verbetering van het hoorrecht en de procedurele positie van kinderen zou eraan bij kunnen dragen dat pleegkinderen hun rechten effectief kunnen benutten. Met dit boek en de daarin opgenomen aanbevelingen hoop ik eraan bij te dragen dat we pleegkinderen in de toekomst geen pleegrechten meer bieden, maar kinderrechten.